

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98.067

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.20>

ПІДГОТОВКА ДО ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Ліпін Юрій Олександрович,
аспірант наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

Наукова стаття присвячена питанням підготовки до допиту підозрюваного у процесі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики. Розглянуто основні етапи допиту та визначено основні елементи підготовки до нього. Наведено основні тактичні прийоми, які застосовуються при проведенні допиту.

Наголошено на доцільності під час допиту підозрюваного відобразити його ставлення до результатів всіх перевірок, аудитів і ревізій, які проводились відомчими та іншими органами, з матеріалами яких його слід попередньо ознайомити. Будуть корисними у випадку відмови підозрюваного від дачі показань на допиті й методи пред'явлення вагомих доказів на початку допиту та пред'явлення доказів із наростаючою силою. У таких випадках проводяться два і більше допити, коли під час наступних допитів уточнюються чи спростовуються обставини, на які вказував підозрюваний на первинному допиті.

Ефективне проведення допиту у процесі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики є дієвим засобом отримання доказової інформації. Водночас специфіка діяльності підприємств / компаній енергетичного сектору економіки України вимагає від слідчого детальної підготовки до допиту, ознайомлення із нормативно-правовими актами, організаційною структурою та специфікою виробничих процесів на підприємствах паливно-енергетичного комплексу, порядком управління режимами енергосистем, використанням енергетичних та фінансових ресурсів, що суттєво збільшує ефективність провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: розслідування, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, сфера енергетики, підготовка до допиту особи, особливості допиту підозрюваного.

**PREPARATION TO INTERROGATION OF THE SUSPECT AT THE INITIAL STAGE
OF INVESTIGATION OF ACQUIRING PROPERTY
BY ABUSE OF OFFICIAL POSITION IN ENERGY SECTOR**

Lipin Yurii Oleksandrovych,
Postgraduate Student at the Scientific
Laboratory on Pre-Trial Investigation
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The scientific article is devoted to the issues of preparation for interrogation of a suspect in the process of investigating the seizure of property through abuse of office in the energy sector. The main stages of the interrogation are considered and the main elements of preparation for it are determined. The basic tactics used during the interrogation are given.

Emphasis was placed on the expediency during the interrogation of the suspect to reflect his attitude to the results of all inspections, audits and audits conducted by departmental and other bodies, with the materials of which he should be acquainted in advance. They will be useful in case the suspect refuses to testify during interrogation and the methods of presenting strong evidence at the beginning of the interrogation and presenting evidence with increasing force. In such cases, two or more interrogations are conducted, when during the subsequent interrogations the circumstances indicated by the suspect in the initial interrogation are clarified or refuted. Effective interrogation in the process of investigating the seizure of property through abuse of office in the energy sector is an effective means of obtaining evidence.

At the same time, the specifics of the activity of enterprises / companies of the energy sector of Ukraine's economy require from the investigator detailed preparation for interrogation, acquaintance with regulations, organizational structure and specifics of production processes at fuel and energy enterprises, management of energy systems, use of energy and financial resources. significantly increases the effectiveness of this investigative (search) action. Effective interrogation of a suspect in the process of investigating the seizure of property through abuse of office in the energy sector is an effective means of obtaining evidentiary information.

Key words: investigation, seizure of property through abuse of office, energy sector, preparation for interrogation of a person, features of interrogation of a suspect.

Постановка проблеми. Як показує слідча та судова практика, на підприємствах і в компаніях сфери енергетики України вже більше двох десятиріч відбувається інтеграція тіньової підприємницької діяльності, стираються відмінності між членами правління, які призначаються державою, і бізнес-менеджерами корупційних схем. У руках керівників найбільших підприємств ПЕК зосереджуються значні фінансові кошти та можливості розпоряджатися стратегічно важливими для держави енергетичними ресурсами, які нерідко стають об'єктом розкрадань. При цьому відбувається стрімке зростання корумпованості посадових осіб, які від імені держави приймають рішення з управління державним майном, що перебуває в оперативному управлінні підприємств ПЕК.

У цьому контексті вивчення особливостей підготовки та проведення такої слідчої дії, як допит у якості підозрюваного осіб з числа керівництва вказаних підприємств та органів влади, залишається актуальним, що зумовлюється змінами у законодавчому підході до визначення їх регламентації та специфікою їх практично-тактичної реалізації.

Стан дослідження. Важливий внесок у розробку наукових положень щодо процесуального порядку, особливостей підготовки, проведення допиту осіб та оцінки його результатів зробили вчені А.Г. Алексєєв, Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, В.В. Лисенко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, С.М. Стахівський, Р.Л. Степанюк, В.Ю. Шепітько та інші.

Аналіз наукових праць свідчить про те, що допит є складною та багатоаспектною слідчою (розшуковою) дією. Проте особливостям проведення допиту підозрюваного під час розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики слід приділити більше уваги з огляду на недостатність наукових розробок.

Виклад основних положень. Характеристика особи злочинця завжди впливає на характер розслідування будь-якого службового злочину. Вияв особистісних якостей і інших рис характеру в ході вчинення злочину і під час розслідування дають слідчому можливість пояснити поведінку підозрюваного, а знання про ці якості та риси злочинця допомагають впливати на його особистість з метою отримання певної інформації та зміни поведінки особи в бажану сторону.

Головним носієм інформації, що має важливе значення для розслідування службових розкрадань у сфері енергетики, є підозрюваний. Готуючись до допиту останнього, слідчий повинен визначити предмет допиту, докази та матеріали, які можна використати для його викриття, послідовність проведення допитів у разі наявності декількох підозрюваних.

Як вказує Р.Л. Степанюк, підготовка до допиту підозрюваних обов'язково має передбачати вивчення слідчим особливостей господарської діяльності підприємства, установи чи організації, службових повноважень допитуваного та наявних даних про його особистість. Також необхідно заздалегідь підібрати документи, які будуть пред'являтися допитуваному, та скласти письмовий план допиту.

Тактичні прийоми допиту або їх комбінації обираються залежно від ситуації цієї слідчої дії. Так, у безконфліктній ситуації (коли допитуваний бажає давати правдиві й повні показання) головним завданням допиту є одержання максимально повних показань. Труднощі можуть бути зумовлені природним забуванням певних обставин, їх неправильним сприйняттям з об'єктивних або суб'єктивних причин. Тактичні прийоми, що застосовуються у цій ситуації, мають бути спрямовані на встановлення психологічного контакту, актуалізацію у пам'яті забутого тощо. Це можуть бути такі прийоми: відновлення у пам'яті певних обставин, деталізація свідчень, стимулювання позитивних якостей особи тощо.

У конфліктній ситуації, коли особа не бажає говорити правду, головне завдання слідчого полягає у викритті неправдивості показань і спонуканні до каяття та добровільного відшкодування заподіяних збитків (за наявності доказів вини особи). Тому тактичними прийомами допиту можуть бути такі: 1) пред'явлення доказів; 2) деталізація показань; 3) використання суперечностей у показаннях; 4) залучення спеціаліста (бухгалтера, технолога, інженера) до участі в допиті; 5) акцентуація позитивних якостей особи. Слід враховувати, що для матеріально відповідальних і службових осіб суттєве значення мають доводи, підкріплені даними, зафіксованими в документах, тому найбільш дієвими є тактичні прийоми та комбінації, пов'язані з пред'явленням під час допиту документів-доказів [1, с. 177-178].

Суб'єкти, які заволоділи коштами або енергоресурсами шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики при виконанні покладених на них службових обов'язків, проводять низку господарських і фінансових операцій, унормовують їх та реєструють, здійснюють розрахункові операції, маскуючи свої злочинні діяння під

різноманітні цивільно-правові угоди, здійснюють непрозорі закупівлі та конкурсні торги із залученням підставних осіб, маніпулюють преференціями (пільгами, кредитами, дотаціями), для чого складають різного роду документи, які є найпоширенішими джерелами доказів, розкрадають гроші і енергоресурси, а потім вживають заходів для приховування своїх злочинних діянь.

Так, слушним є зауваження С.С. Чернявського про те, що для повного та всебічного дослідження матеріальних слідів злочинів слідчому потрібно сконцентрувати основну увагу на роботі з документами, що складають основний обсяг доказів про злочини у сфері господарювання [2, с. 12–14].

Отже, досліджуваний злочин найбільш повно відображається у різноманітних паперових та електронних документах. З цієї причини свідчення осіб у провадженнях вказаної категорії, на мою думку, виконують другорядну функцію, оскільки майже завжди мають підтверджуватися документальними джерелами. Саме ці документи використовуються у слідчій діяльності для відтворення в пам'яті учасників події злочинних фактів розкрадання грошей, майна, енергоресурсів. На початковому етапі розслідування зазначеного злочину слідчий у процесі допиту свідків, представника потерпілого, підозрюваних має можливість встановити окремі обставини вчинення злочину, інформація про які відсутня в інших джерелах доказування.

Для ефективного проведення допиту слідчий повинен здійснити низку організаційно-підготовчих заходів, а безпосередньо під час допиту особи застосовувати найбільш доцільні тактичні прийоми.

Науковцями допит поділяється на три основні етапи: підготовчий, робочий і заключний, кожний з яких має свій комплекс тактичних прийомів. На думку С.С. Чернявського, з якою я погоджуюся, підготовка до допиту повинна складатися з таких основних елементів: ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення особи допитуваного; підготовка спеціальних запитань; складання плану проведення допиту [4, с. 532].

Вчені В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацішин і А.В. Старушкевич визначають три рівні планування та підготовки до проведення допиту: організаційний – забезпечення раціонального проведення допиту (коли і де доцільно провести його з позиції раціонального використання часу і можливостей слідчого, які використати науково-технічні засоби тощо); змістовний – визначення повноти та взаємозв'язку обставин, які підлягають встановленню; тактичний – встановлення відповідних засобів і прийомів вирішення конкретних завдань допиту [5, с. 61].

У підручнику за редакцією П.Д. Біленчука серед організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту зазначено такі: з'ясування обставин стосовно предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення послідовності (черговості) допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит; підготовка місця проведення допиту; визначення осіб, які братимуть участь у проведенні допиту; підготовка науково-технічних засобів для проведення допиту; складання плану проведення слідчої дії [6, с. 321–322].

До підготовчих дій, які впливають на інформативність допиту, С.К. Пітерцев відносить визначення предмету допиту; вивчення особи допитуваного; складання орієнтовного письмового плану майбутнього допиту; визначення кола та вжиття заходів щодо забезпечення участі у слідчій (розшуковій) дії інших учасників відповідно до закону; визначення тактично оптимальних місця та часу проведення слідчої (розшукової) дії; підготовка для тактичного використання матеріалів кримінального провадження та речових доказів; визначення тактичної необхідності та забезпечення використання звуко- та відеозаписуючої техніки для фіксації перебігу допиту [7, с. 6–7].

На думку вченого К.О. Чаплинського, яка заслуговує на увагу практиків, організаційно-підготовчими заходами до проведення допиту є повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення послідовності проведення допитів; вивчення особи допитуваного; збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів; визначення часу проведення допиту (тривалість допиту); визначення способу виклику на допит; встановлення місця проведення допиту; підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов проведення допиту; ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями; визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовані під час допиту; складання плану проведення допиту [3, с. 222–223].

У цьому контексті вважаю, що важливою підготовчою дією буде і ознайомлення слідчого з організаційно-розпорядчими та нормативно-правовими актами, які регулюють сферу господарської діяльності підприємств енергетичного сектору економіки.

Предмет допиту, як слушно зазначає В.О. Коновалова, охоплює обставини, які необхідно встановити під час розслідування, і на його формування в будь-якому випадку впливають два фактори: перелік обставин, які підлягають з'ясуванню у справі, та дані, що повинні бути відомі або можуть бути відомі особам, які мають відношення до події злочину [8, с. 6].

Отже, предметом допиту осіб під час розслідування вчиненого заволодіння майном (коштами, енергетичними ресурсами) шляхом зловживання службовим становищем службовими особами підприємств / компаній енергетичного сектору економіки є такі обставини, які підлягають встановленню на початковому етапі цього розслідування.

Тому в осіб (представника потерпілого, свідків і підозрюваного) з'ясовуються питання про подію службового розкрадання в формі заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем за кожним епізодом злочинної діяльності; час, місце та інші обставини події, сліди, які залишилися у документах підприємств ПЕК, інших організацій, у приватних осіб; про діяльність підприємства (компанії) у сфері енергетики: в сферах документообігу, виробничих циклів, організації контролю за збереженням бюджетних коштів і майна; особливості зовнішніх зв'язків, проведення закупівель, тендерів, наявність преференцій (пільг, кредитів, дотацій), порядок розпорядження бюджетними коштами, майном, фінансами і енергоресурсами, характер використання приміщень, програмного забезпечення; про розподіл обов'язків і відповідальності; які кошти надходили на банківські рахунки підприємства, їхні джерела; напрями перерахування, які документи оформляли для перерахування грошових коштів, з ким із працівників підприємства спілкувалися банківські службовці, хто в банку супроводжував операції з грошовими коштами, які операції проводили за рахунками, їх обґрунтування, які документи оформляли, де вони знаходяться, чи допускалися порушення встановленого порядку банківських операцій тощо; про використання послуг (юридичних, бухгалтерського обліку, аудиторських) інших фізичних чи юридичних осіб; оформлення документів на одержання певних пільг, відшкодування і звітних документів; оформлення митних декларацій щодо виконання зовнішньоекономічних операцій; витрачання грошових коштів, іншого майна на користь фондів; здійснення угод з акціями; здійснення операцій і угод із цінними паперами, місцезнаходження оформлених документів; здійснення контролю за діяльністю енергетичного підприємства з боку державних органів і регулятора; про недо-

ліки виробничого процесу, фінансового обліку та контролю на підприємстві енергетичного сектору тощо.

Робочий етап допиту полягає у безпосередньому отриманні слідчим інформації від допитуваного з використанням потрібних тактичних прийомів. На думку К.О. Чаплинського, під тактикою допиту слід розуміти сукупність заснованих на процесуальних нормах криміналістичних рекомендацій, які визначають найбільш доцільні прийоми і способи встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання йому допомоги у відтворенні події, методи і прийоми правомірного психологічного впливу для одержання правдивих показань, що мають значення для розкриття та розслідування злочину [3, с. 224].

Тактичні прийоми проведення допиту залежать від ситуації, яка складається під час розслідування злочину, та характеру початкової інформації. З огляду на це, під час розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики ефективним буде використання таких тактичних прийомів: максимальна деталізація показань допитуваного; пред'явлення нормативних, правовстановлюючих, договірних, бухгалтерських, розрахункових та інших документів під час проведення допиту; проведення повторних та одночасних допитів двох або більше осіб.

Після ознайомлення з обставинами вказаного злочину й опрацювання наявних документів, що відображають важливу інформацію, слідчий розробляє тактику допиту підозрюваного, яка має певні особливості.

З огляду на предмет допиту у розслідуванні службових розкрадань в енергетичних галузях, крім зазначених вище основних питань, у підозрюваного на допиті підлягають з'ясуванню питання про підготовку до розкрадання майна, його способи та способи його маскуванню; про його службові обов'язки, повноваження, компетенцію, підпорядкованість, звітність, особливості контролю, документообігу, порядку ведення справ, умови діяльності, навички, інтереси, схильності, зв'язки з іншими суб'єктами господарської діяльності, регуляторами та високопосадовцями, про співучасників: їхні біографічні дані; роль у вчиненні злочину; конкретні дії кожного з них, розподіл функцій, обов'язків і ролей, попередню змову чи зорганізованість, мету діяльності, наявність плану тощо; мотив злочину; про ініціаторів укладання фіктивних цивільно-правових угод (договорів) з іншими суб'єктами господарської діяльності, у якій спосіб і кому реалізовувалися викрадені енергетичні ресурси; з якою метою та яким чином повинні були витрачатися грошові кошти в конкретній сумі; розподіл коштів, отриманих злочинним шляхом тощо.

Вважаю за доцільне під час допиту підозрюваного відобразити його ставлення до результатів всіх перевірок, аудитів і ревізій, які проводились відомчими та іншими органами, з матеріалами яких його слід попередньо ознайомити. Будуть корисними у випадку відмови підозрюваного від дачі показань на допиті й методи пред'явлення вагомих доказів на початку допиту та пред'явлення доказів із наростаючою силою. У таких випадках проводяться два і більше допити, коли під час наступних допитів уточнюються чи спростовуються обставини, на які вказував підозрюваний на первинному допиті.

Для викриття допитуваного підозрюваного (обвинуваченого) у брехні, розкриття даних, які він намагається приховати, прояснення перекручених відомостей можна використовувати такі розроблені криміналістикою тактичні прийоми: пред'явлення викриваючих доказів, демонстрація можливостей і результатів судової експертизи, переконання в необхідності змінити власну позицію з даванням правдивих показань, допущення легенди, створення ілюзії повної обізнаності та інші. Зазначені тактичні прийоми можуть застосовуватися як окремо, так і в комбінаціях [1, с. 118–119].

Аналіз протоколів допиту з матеріалів кримінальних проваджень щодо цієї категорії злочинів свідчить, що більшість допитів підозрюваних проходять в умовах конфлікту зі слідчим різного ступеня, коли підозрюваний не бажає повністю або частково надавати правдиву інформацію щодо події злочину та його учасників. Основними формами протидії розслідуванню з боку підозрюваного є дача неправдивих показань, утаювання показань щодо окремих епізодів діяльності та співучасників, відмова від дачі показань. У таких випадках застосовується комплекс тактичних прийомів подолання протидії розслідуванню з боку підозрюваного.

Ефективним прийомом викриття неправдивих свідчень є використання доказів. У кожному випадку докази пред'являються по-різному залежно від ситуації. За послідовністю більшість науковців пропонують пред'явлення доказів за «зростанням сили» або за «зменшенням сили» [9, с. 118–119].

В.С. Комарков зазначає, що при оцінці значення того або іншого доказу варто мати на увазі його тактичне значення для допитуваного, тобто передбачувану можливість впливу на підозрюваного. У такому випадку не настільки важливо, яку юридичну роль у доказовій базі відіграє запропонований на допиті доказ, а те, якого значення йому надає допитуваний [10, с. 42].

Допит підозрюваного має бути спрямований на ретельну фіксацію пояснень службової особи або особи, якій було ввірене чи у віданні якої перебувало майно, з приводу кожного факту вчинення злочину, а також про всі обставини з посиланнями на документи та інші джерела доказів. Необхідно перевірити посилання підозрюваного на його неосвіченість, необережність, невідворотність шкідливих наслідків, неналежні з об'єктивних причин умови збереження матеріальних цінностей, про що раніше його повідомляли тощо [11, с. 33].

У будь-якому випадку незалежно від позиції підозрюваного щодо визнання своєї вини (повністю, частково або невизнання) потрібно намагатися одержати максимально докладні відомості про подію злочину. Деталізація показань важлива у всіх випадках: і коли підозрювана особа зізнається у вчиненні розкрадання, і коли заявляє про свою непричетність.

Висновки. Ефективне проведення допиту підозрюваного у процесі розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері енергетики є дієвим засобом отримання доказової інформації. Водночас специфіка діяльності підприємств / компаній енергетичного сектору економіки України вимагає від слідчого детальної підготовки до допиту, ознайомлення із нормативно-правовими актами, організаційною структурою та специфікою виробничих процесів на підприємствах ПЕК, порядком управління режимами енергосистем, використання енергетичних та фінансових ресурсів, що суттєво збільшує ефективність провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 2 / [А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярів; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
2. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2002. 20 с.
3. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / Чаплинський К.О. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

4. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С.С. Чернявський. К. : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
5. Весельський В.К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.
6. Криміналістика : підручник / [П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.]; за ред. П.Д. Біленчука. 2-е вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.
7. Питерцев С.К. Тактические приемы допроса : [учебное пособие] / [С.К. Питерцев, А.А. Степанов]. СПб., 1994. 56 с.
8. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология : [учебное пособие] / В.Е. Коновалова. Х. : Консум, 1999. 156 с.
9. Пряхін Є.В. Тактика допиту за новим КПК України під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Митна справа. 2012. № 6(84), часть 2, книга 1. С. 114–119.
10. Комарков В.С. Тактика допроса : учебное пособие / В.С. Комарков. Х. : Юрид. ин-т, 1975. С. 27–45.
11. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва [Текст] : методичні рекомендації / [А.П. Запотоцький, А.А. Вознюк, С.В. Кучменко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.